

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Bratt

Insiktsbedömningen vid återbetalningsskyldighet enligt socialförsäkringsbalken

-då det funnits god man eller förvaltare

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Bengt Lundell

Termin för examen: VT2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund och forskningsläge	6
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metod och material	9
1.5 Disposition	11
2 RESULTAT	13
2.1 FB:s regler om god man och förvaltare samt kort om förmyndare	13
2.1.1 Gemensamma bestämmelser	13
2.1.2 Särskilt om god man	15
2.1.3 Särskilt om förvaltare	16
2.1.4 Närmare om god mans och förvaltares behörighet och befogenhet	18
2.2 Återbetalningsskyldighet	19
2.2.1 Allmänt om återbetalningsskyldighet av socialförsäkringsersättning	19
2.2.2 Närmare om rätt subjekt och ond tro	22
2.3 Relevanta rättsprinciper	24
2.4 Exempel på domstolsavgöranden i frågan	26
2.5 Möjliga analogier till insiktsbedömningen	28
2.5.1 Ställföreträdarens insikt enligt avtalslagen	28
2.5.2 Ställföreträdarens insikt enligt föräldrabalkens regler om förmyndare och omyndig	30
3 ANALYS OCH SLUTSATS	33
3.1 Analys	33
3.1.1 Analogiernas lämplighet	33
3.1.2 Relevansen av möjligheten till skadestånd från ställföreträdaren enligt föräldrabalken	36
3.1.3 Förenlighet med rättsgrundsatser	37
3.1.4 De lege ferenda	39

3.2 Slutsats	40
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	42
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	44

Summary

One who has received a benefit payment under socialförsäkringsbalken may be liable to repay if it turns out that the payment was erroneous. Even if the erroneous payment was not caused by the insured, it may be judged that there should have been a realization that the payment was erroneous. When there is a trustee or administrator acting for the insured, there is a lack of clarity in whose realization the decision of repayment can be based on. The paper seeks to answer the questions whether a trustee's realization *may* cause liability for the principal to repay, whether that realization *should* cause liability for the principal to repay based on relevant legal principles and whether it in such a case is reasonable from an overall perspective. Guidance on the issue is scant and there are no precedential rulings on the issue. In an analogous application of avtalslagens regulations concerning authorization rules and regulations between parents or guardians and minors there seems to be a possibility to transfer the realization of a trustee or administrator to the insured. However, based on the principle of legality the transmission of the realization appears unsafe from a legal perspective. In a final assessment of reasonableness of the two outcomes, it seems absurd that an insured who has an administrator or trustee and who is unable to realize errors in a payment will never be able to repay. The most plausible thus, although it can be criticized strongly, seems to be that the realization of a trustee or administrator acting for the insured can and should be transferred to the insured and with that the liability for the insured to repay an erroneous payment.

In addition, the paper includes a discussion *de lege ferenda*, where the author suggests that the community of interest that exists between parents and children could be significant also when a parent or other family member to the insured individual is a trustee or administrator acting for the insured. An initial question in the assessment of realization could in such case have to be if there is a community of interest between the individual and the trustee. If such a community of interest may be presumed, the realization assessment should

also be done against the trustee. If such a community of interests cannot be presumed, the assessment should not be made against the trustee.

Sammanfattning

Den som mottagit en förmånersättning enligt SFB kan bli återbetalningsskyldig om det visar sig att utbetalningen varit felaktig. Även om den felaktiga ersättningen inte orsakats av den försäkrade själv kan det bedömas att det skäligen borde ha funnits en insikt om att utbetalningen varit felaktig. När det finns en god man eller förvaltare förordnad för den försäkrade uppstår en oklarhet i vems insikts som kan ligga till grund för beslutet om återkrav. Uppsatsen syftar till att besvara frågeställningarna huruvida en god mans eller förvaltares insikt *kan* medföra återbetalningsskyldighet för sin huvudman, huruvida den insikten *bör* kunna medföra återbetalningsskyldighet för huvudmannen baserat på relevanta rättsprinciper samt huruvida det i sådant fall är rimligt ur ett helhetsperspektiv. Vägledning för frågan är knapphändig och prejudicerande avgörande saknas. Vid en analog tillämpning av avtalslagens fullmactsregler samt föräldrabalkens regler om förmyndare och omyndiga framstår en överföring av insikten hos en god man eller förvaltare till den försäkrade som möjlig. Men när överföringen av insikten ställs mot legalitetsprincipen och andra grundläggande rättsprinciper ter den sig illavarslad och rättsosäker. Vid en slutlig rimlighetsbedömning av de båda utfallen framstår det som just orimligt att en försäkrad som har en god man eller förvaltare och som själv är oförmögen att ha insikt om felaktigheter i en utbetalning genom det *aldrig* ska kunna bli återbetalningsskyldig. Det mest rimliga, även om det samtidigt kan kritiserats starkt, verkar således vara att en god mans eller förvaltares insikt kan och bör kunna tillräknas den försäkrade och i och med det medföra ett återkrav för den försäkrade.

I tillägg förs ett resonemang *de lege ferenda*, där författaren föreslår att den intressegemenskap som finns mellan föräldrar och barn bör kunna få betydelse även då en förälder eller annan närstående till den enskilde är god man eller förvaltare. En initial frågeställning vid bedömning av insikt hade då kunnat vara om det finns en intressegemenskap mellan den enskilde och den gode mannen eller förvaltaren. Om en sådan intressegemenskap kan presumeras, medför det att insiktsbedömning ska kunna göras även mot den gode mannen

eller förvaltaren. Om en sådan intressegemenskap inte kan presumeras, medför det istället att insiktsbedömningen inte ska kunna göras mot den gode mannen eller förvaltaren.

Förkortningar

Brottsbalken	BrB
Försäkringsdomstolen	FD
Föräldrabalken	FB
Socialförsäkringsbalken	SFB
Hovrätten	HovR
Högsta domstolen	HD
Högsta förvaltningsdomstolen	HFD
Jordabalken	JB
Lag (1962:381) om allmän försäkring	AFL
Lag (2010:111) om införande av socialförsäkringsbalken	SFBP
Preskriptionslagen (1981:130)	PL
Regeringsformen	RF
Skadeståndslagen (1972:207)	SkL

1 Inledning

1.1 Bakgrund och forskningsläge

Vissa former av ställföreträdarskap innebär att svaga och utsatta människor överlämnar delar av ansvaret för nödvändiga åtgärder till någon som antas kunna klara av att hantera dessa bättre än de själva. Överförmyndaren har i sin tur ett ansvar i att kontrollera företrädarnas åtgärder. Trots systemets många försiktighetsåtgärder händer det att företrädare på grund av oskicklig förvaltning vållar sina huvudmän skada. Det finns regler för när sådan skada ska ersättas av företrädaren, men det får som regel sökas av den skadelidande själv och det är inte ovanligt att företrädaren saknar tillgångar.¹

Återbetalningsskyldighet av förmån enligt SFB kan bli aktuell då utbetalningen av förmånen av ett antal olika anledningar blivit felaktig. Om orsaken till felaktigheten är hänförlig till förmånstagaren själv krävs ingen insikt om felaktigheten för att återbetalningskrav ska kunna ställas. Om orsaken till felaktigheten inte är hänförlig till förmånstagaren själv krävs, för att återbetalningskrav ska kunna ställas, att det funnits en insikt om eller skäligen bort ha funnits en insikt om felaktigheten. När förmånstagaren har en god man eller förvaltare har i praxis insiktsprövningen förflyttats från förmånstagaren till den goda mannen eller förvaltaren, trots att det inte finns något uttryckligt lagstöd för detta.²

Ett händelseförlopp kan således se ut som följande. Rätten eller överförmyndarnämnden förordnar en god man eller en förvaltare åt en individ som anses vara oförmögen att själv omhänderta sin egendom och sina angelägenheter i viss utsträckning. Det uppmärksammas senare att

---

¹ SOU 2004:112 s. 243.

² Se avsnitt 2.3.

myndigheten begått ett misstag, vilket resulterat i att utbetalningen till den enskilde blivit felaktig. För att återbetalningsskyldighet ska kunna aktualiseras krävs att det funnits insikt om eller skäligen bort ha funnits insikt om felaktigheten i utbetalningen. Det problematiska ligger i vems insikt bestämmelsen ger utrymme att omfatta. Oavsett vems insikt som blir avgörande, riktas återkravet alltid mot den enskilde. Kammarrätten i Sundsvall har i två domar från 2014 konstaterat att det rimligen är den gode mannen eller förvaltarens insikt som är avgörande i frågan.

Det huvudsakliga problemet som uppstår när återkravet riktas mot den enskilde är att själva grundidén bakom reglerna kring gode män och förvaltare, det vill säga att dessa ska hjälpa personer som inte själva är kapabla att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, frångås. Det kan rimligen inte anses långsökt att påstå att en individ med ett sådant behov även får antas möta svårigheter med att inse när något blivit fel. Å ena sidan framstår det som, med bakgrund av det sagda, nästintill en självklarhet att insiktsbedömningen inte kan göras gentemot den enskilde. Å andra sidan saknas uttryckligt lagstöd för att insikt hos någon annan än den som *de facto* blir återbetalningsskyldig ska kunna orsaka en sådan tung sanktion som ett återkrav innebär för den enskilde.

I förarbeten har det diskuterats huruvida det finns ett behov av att närmare reglera vem som har vilka skyldigheter när det finns en förmyndare, god man eller förvaltare när det kommer till anmälningsskyldighet. Vissa hävdar att FB:s regler ger en fullgod lösning och att ytterligare regler i SFB hade varit överflödiga.³ År 2002 tillsatte regeringen en särskild utredare till att bland annat utvärdera 1995 års förmyndarskapsreform.⁴ År 2004 lämnade denna, som fick namnet Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare, över sitt slutbetänkande *Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna*.⁵ Vidare konkretiserar Rune Lavin problemet och diskuterar det kort.⁶ Trots att frågan

---

³ Se t.ex. prop. 2008/09:200 s. 569-570.

⁴ Till särskild utredare utsågs f.d. hovrättspresidenten Bo Broomè.

⁵ SOU 2004:112.

⁶ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*.

diskuterats råder det enligt nämnda avgöranden från 2014 oklarheter kring vad som gäller, inte minst angående insiktsfrågan.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att utreda och analysera insiktsbedömningen som blir aktuell vid tillämpning av 108 kap. 2 § 2 stycket SFB, i händelse av att god man eller förvaltare är förordnad för ersättningsmottagaren. Uppsatsen ämnar att försöka besvara följande frågeställningar:

- Kan gode mans eller förvaltares insikt leda till att den försäkrade blir eller inte blir återbetalningsskyldig, trots att denne själv inte skäligen kunnat inse felaktigheten?
- Bör ett sådant tillräknande av insikt kunna göras utifrån relevanta rättsprinciper?
- Om så är fallet eller inte är fallet, framstår det som *rimligt* vid en sammantagen bedömning?

1.3 Avgränsning

Både socialförsäkringsrätten och regelverket kring ställföreträdare av olika slag är var för sig regelrika och bitvis komplicerade. I kombination med varandra blir de än mer svårgripbara och spänner över ett stort antal olika situationer som skiljer sig åt. För att kunna göra en någorlunda djupgående analys behöver en snäv avgränsning därför göras redan på en tidigt stadie. I hopp om att kunna tydliggöra den aktuella rättsfrågan för läsaren undviks de områden som inte har direkt med frågeställningen att göra. Exempel på sådana områden, som förvisso kan ha en indirekt påverkan i praktiken, är processrättsliga frågor, frågor kring överförmyndarens roll eller frågan om vad som händer då ställföreträdaren gjort sig skyldig till ett brottsligt förfarande gentemot sin huvudman. Även skillnaden mellan hur gode mäns och förvaltares olika

uppdrag kan se ut, t.ex. om det omfattar ekonomiska eller personliga frågor, utesluts.

Utgångspunkten är situationen då god man eller förvaltare förordnats med stöd av 11 kap 4 § FB, dvs. på grund av sjukdomstillstånd eller liknande. Det innebär dock inte att diskussionen inte är relevant för andra godmans- eller förvaltaruppdrag, eftersom uppsatsens syfte snarare är fokuserat på den rättsliga situation som uppstår då ett subjekts insikt medför en rättsföljd för ett annat subjekt.

Kap. 108 i SFB innehåller förutom den grundläggande bestämmelsen i 2 §, flera olika bestämmelser som syftar till specifika ersättningstyper. Eftersom föremål för fråga i uppsatsen inte i sig är avhängig vilken typ av ersättning som ska återbetalas utan istället behandlar det rättsliga fenomenet återbetalningsskyldighet *per se*, utreds och diskuteras återbetalningsskyldighet enligt SFB övergripande. Med bakgrund av det isoleras syftet med uppsatsen till att endast avse ett senare steg i processen kring utbetalning av någon form av ersättning enligt SFB. 108 kap. 2 § SFB reglerar i sin tur två olika situationer. Av utrymmesskäl avgränsas uppsatsen till att endast behandla andra stycket, där en mer problematisk figur träder fram, nämligen det subjektiva rekvisitet.

1.4 Metod och material

Författaren gör anspråk på att tillämpa en rättsdogmatisk⁷ metod. Jan Kleineman uttalar, när han diskuterar den rättsdogmatiska metoden att ”en rättsdogmatisk analys handlar om att analysera de olika elementen i rättskälleläran så att slutresultatet får antas spegla innehållet i gällande rätt – om man så vill uttrycka saken – hur rättsregeln skall uppfattas i ett visst konkret sammanhang.”⁸ De olika elementen i rättskälleläran presenteras oftast som

---

⁷ Vad rättsdogmatisk metod innebär är emellertid omdiskuterad. Utgångspunkten för diskussion kring frågan i uppsatsen är andra kapitlet i Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, skrivet av Jan Kleineman.

⁸ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 26.

lagar, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin. Det innebär vidare att rättskällorna har en inbördes hierarki. En vanligt förekommande uppställning av dessa rättskällor är att lagar och rättspraxis från prejudikatinstanser har en formell auktoritet, medan doktrin snarare har funktionen av att komplettera en bild och ge diskussionsunderlag. Eller som Kleineman beskriver det, tyngden av doktrin som rättskälla ligger i ”förmågan att övertyga genom kraften i de argument som framförs”⁹.

Det bör påpekas att den senare delen i huvudsak utgår från en fri argumentationsteknik, i kontrast till en bunden, i förhållande till rättskällevärdet. Med det åsyftas att det i argumentationen tillåts mer ”skälighetsinriktade rättsviseargument” än ett strikt iakttagande av rättskällevärdet och dess förutsättningar.¹⁰ Detta gäller inte minst för analogierna¹¹, som ges stort utrymme motiverat av att det saknas prejudikat i frågan. Till sist diskuteras frågeställningarna utifrån en *de lege ferenda*-argumentation, dvs. utifrån förslag till lösning.¹²

Såväl myndighetsvägledningar som underrättsavgöranden presenteras i uppsatsen. Kleineman skriver om myndighetsvägledningar och underrättsavgöranden som, i förhållande till rättsdogmatiken, omvärldsiakttagelser. Enligt en sedvanlig rättsdogmatisk metod¹³ är underrätts- och myndighetsavgöranden inte rättskällor. Däremot fyller de en väsentlig funktion genom att visa på hur normer tillämpas i verkligheten. Iakttagelserna påverkar inte i sig inte bilden av gällande rätt ur ett rättsdogmatiskt perspektiv, däremot kan de ge vägledning i normens praktiska duglighet och huruvida förändringar bör göras.¹⁴ På just beskrivna sätt är myndighets- och underrättsavgöranden samt myndighetsvägledningar av intresse för besvarandet av uppsatsens frågeställningar, framförallt för *de lege ferenda*-argumentationen. Ambitionen för uppsatsen är att tydligt framhålla när

---

⁹ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 28.

¹⁰ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 27.

¹¹ I avsnitt 2.4.

¹² Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 36 och s. 38.

¹³ Enligt den tolkning som beskrivs ovan i avsnitt 1.4.

¹⁴ Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 24.

gällande rätt diskuteras och när författarens egna resonemang ligger till grund för diskussionen.

Eftersom lagstiftningen kring socialförsäkring ändrades så sent som 2011 är de äldre bestämmelserna kring återbetalning relevanta för denna uppsats. Inte minst för att de, som beskrivs närmare i den deskriptiva delen, fortfarande tillämpas då det rör sig om tid före ikraftträdandet av SFB. Det medför till viss del en komparation mellan den äldre och den nyare lydelsen för att försöka finna svar på vilken tolkning som i dag utgör gällande rätt. Ett sätt att söka vägledning i frågan är att läsa förarbeten till den nya lydelsen i SFB. På vilket sätt ändrades bestämmelsen och vad ville lagstiftaren åstadkomma med den ändringen? Det påverkar i sin tur hur stor vikt tidigare rättstillämpning av frågan bör ha sedan lagändringen.

Eftersom uppsatsens syfte inbegriper frågor rörande ställföreträdare i form av god man och förvaltare redogörs i behövlig utsträckning regelverket kring detta. Även reglerna kring förmyndare beskrivs till viss del, då dessa har en central betydelse för en av analogierna som görs i avsnitt 2.5.

1.5 Disposition

De två huvudsakliga regelverken som är aktuella för uppsatsen är reglerna kring återbetalningsskyldighet enligt SFB och regleringen kring goda män och förvaltare i FB. För att kunna analysera och diskutera uppsatsens frågeställningar beskrivs inledningsvis dessa två rättsområden i den utsträckning som bedöms vara behövligt enligt författaren.

Eftersom en av de frågeställningar uppsatsen har till syfte att besvara tar avstamp i grundläggande rättsprinciper på det offentligrättsliga området redogörs övergripande för de som berörs i analysen. Därefter följer en kort presentation av hur ett tillräknande av insiktssbedömning behandlats vad gäller avtalslagens fullmaksregler och föräldrabalkens regler om förmyndare och omyndiga.

I analysen diskuteras huruvida de berörda insiktsbedömningarna kan ge vägledning för uppsatsens frågeställningar via en analog tillämpning. Därefter diskuteras vilken inverkan på den aktuella frågeställningen möjligheten till skadeståndsansvar för den gode mannen eller förvaltaren bör ha eller inte bör ha. I nästa led är de redovisade rättsprinciperna föremål för diskussion. Avslutningsvis förs en diskussion *de lege ferenda* med fokus på den intressegemenskap som kan antas finnas mellan föräldrar och barn och vilken betydelse den bör spela för frågan om insikt då det funnits en god man eller förvaltare.

2 Resultat

2.1 FB:s regler om god man och förvaltare samt kort om förmyndare

2.1.1 Gemensamma bestämmelser

År 1988 avskaffades institutet med omyndigförklaring och med omyndig åsyftas numera endast minderårig. Omyndigförklaringen har istället ersatts med förvaltarskap och ett på visst sätt förstärkt godmanskap.¹⁵ Gruppen omyndiga intar en särställning i och med att de är de enda vars rättshandlingsförmåga begränsas generellt enligt lag.¹⁶ En förmyndare företräder den omyndige när det inte stadgas i lag att annan ska göra det.¹⁷ En omyndig får endast i undantagsfall råda över sin egen egendom och åta sig förbindelser.¹⁸ Att regleringen är uppdelad för då det gäller föräldrar och barn och när det gäller en vuxen huvudman och en god man eller förvaltare motiveras bland annat av den uppenbara intressegemenskapen som finns mellan barn och förälder.¹⁹

År 2000 fanns det enligt uppgifter från Svenska Kommunförbundet 51 398 godmanskap respektive 4 784 förvaltarskap anordnade enligt 11 kap. 4 § FB. Antalet gode män var 37 720, varav 339 stycken hade fler än tio ärenden samtidigt.²⁰

---

¹⁵ Se t.ex. prop. 1987/88:124 s. 124.

¹⁶ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 15.

¹⁷ 12 kap. 1 och 3 §§ FB.

¹⁸ Se 9 kap. 1 § FB.

¹⁹ SOU 2004:112 s. 123.

²⁰ SOU 2004:112 s. 370.

Det finns en rad olika situationer där en ställföreträdare behöver förordnas. Situationerna kan skilja sig åt på flera olika sätt men gemensamt för dem är att en enskild av någon anledning behöver hjälp eftersom den ordinarie ordningen inte är tillräcklig.²¹ Det bör dessutom stå klart att hjälpbehovet inte kan tillfredsställas genom ett mindre ingripande sätt, t.ex. genom en anhörig eller en fullmakt.²²

Enligt 11 kap. 2 § tredje stycket FB ska Överförmyndaren förordna god man för den som har vårdnadshavare, förmyndare, god man eller förvaltare, i angelägenheter där den enskilde har ett intresse som *strider mot* en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse.²³ Överförmyndaren ska meddela ett sådant förordnande, om det begärs av vårdnadshavaren, förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren eller den som denne i sådan egenskap företräder eller om det annars är lämpligt.

I FB stadgas vidare att förmyndare, gode män och förvaltare omsorgsfullt ska fullgöra sina skyldigheter och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde.²⁴ De har en skyldighet att föra räkenskaper och göra anteckningar om sina åtgärder då de kan komma att granskas och de står under överförmyndarens tillsyn.²⁵ Om de uppsåtligt eller av vårdslöshet har orsakat den enskilde skada kan de bli skadeståndsskyldiga.²⁶ Det är då rätten som i varje enskilt fall ska bedöma om företrädaren kan anses ha gjort vad som ankommit denne. Skadeståndsskyldigheten kan grundas på såväl underlåtenhet att handla som en positiv handling och all slags ekonomisk skada ska ersättas.²⁷ Vidare spelar det ingen roll om det rör sig om ett brottsligt förfarande eller inte.²⁸ Sådan talan om ersättning ska väckas inom tre år från det att ställföreträdaren lämnat in handlingarna för sluträkning till den som är behörig att ta emot redovisning för förvaltningen.²⁹ Om talan inte väcks inom nämnda

---

²¹ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 43.

²² Prop. 1987/88:124 s. 144 f.

²³ T.ex. vid så kallat *förmyndarjäv*, Se NJA 1993 s 124 under avsnitt 2.4.2.

²⁴ 12 kap. 3 § FB.

²⁵ 12 kap 5 och 9 §§ FB. Förmyndares skyldigheter har dock vissa inskränkningar.

²⁶ 12 kap. 14 § FB.

²⁷ Oavsett om den står i samband med skada på egendom eller inte, se NJA II 1924 s. 365.

²⁸ SOU 2004:112 s. 247.

²⁹ Se 16 kap. 8 § FB.

tid, går talerätten förlorad. Detta gäller dock inte, om ställföreträdaren har gjort sig skyldig till brottsligt förfarande.³⁰ Om en god man eller förvaltare inte längre behövs, ska godman- eller förvaltarskapet upphöra.³¹

2.1.2 Särskilt om god man

Av 11 kap. 4 § FB följer att rätten, om det behövs, ska förordna en god man om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. När en god man förordnas har den enskilde som utgångspunkt fortfarande kvar sin rättshandlingsförmåga och processbehörighet. Tanken om en god mans funktion är således att agera som ett slags biträde åt huvudmannen.³² Samtycke till beslutet ska som huvudregel lämnas från den enskilde och det kan vara ett tyst eller konkludent samtycke.³³ Det finns dock två undantag från när samtycke krävs från den enskilde. För det första undantas situationer då samtycke inte kan ges på grund av den enskilde är förhindrad att uttrycka sin mening, antingen på grund av sitt tillstånd eller på grund av att den är långvarigt bortrest och rättshandlingen inte kan vänta. För det andra undantas situationer som får antas falla under den dagliga hushållningen.³⁴

Olika krav ställs på den som utses till god man boeronde på uppdragets inriktning i varje enskilt fall. De yttre ramarna för godmanskapet ska sedan beslutas i form av ett så kallat godmansförordnande. Om den gode mannen företar en rättshandling utanför godmansförordnandet är den inte bindande för huvudmannen.³⁵ HD har uttalat att godmanskapet ska preciseras så långt det går för att i största möjliga mån begränsa uppdragets omfång. Det kan t.ex.

---

³⁰ 12 kap. 15 § FB.

³¹ 11 kap. 19 § FB.

³² Följer av 12 kap. 4 § FB. Se även Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 46.

³³ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 47.

³⁴ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 48. Vad som kan anses falla under kategorien ”dagliga hushållningen” är inte helt klart. Det kan dock innefatta allt från inköp av mat och kläder till betalning av större poster som hyra eller dylikt.

³⁵ 11 kap. 5 § FB.

vara begränsat till att avse viss egendom eller angelägenhet. Det ska alltid vara anpassat efter den enskildes behov i varje särskilt fall.³⁶ Om den gode mannen går utanför godmansförordnandet och företar en rättshandling som inte är bindande för huvudmannen, är den gode mannen skadeståndsskyldig gentemot godtroende tredje man.³⁷

Försäkringskassan skriver i sin vägledning från 2004 att det, då det finns en god man, är den gode mannen som inom sitt uppdrag är skyldig att lämna de uppgifter som krävs för en korrekt tillämpning av lagen. Uppgifterna kan lämnas på heder och samvete och om det görs, finns det inte längre någon skyldighet för den försäkrade själv att lämna dessa uppgifter.³⁸

Den gode mannen agerar inte i egenskap av myndighetsföreträdare, utan godmansinstitutet är civilrättsligt. Varken förvaltningsrättsliga regler eller reglerna om skadestånd vid myndighetsutövning är således tillämpliga.³⁹ Däremot kan överförmyndaren göra kommunen skadeståndsskyldig vid förordnande och kontroll av företrädare, eftersom det utgör myndighetsutövning.⁴⁰

2.1.3 Särskilt om förvaltare

Enligt förarbeten är förvaltarskapet avsett att utgöra en utbyggd form av godmanskapet. Eftersom det i sin omfattning är mer ingripande än godmanskapet ska det brukas endast i de fall god man inte är tillräckligt.⁴¹ Av lagtexten framgår att förvaltaruppdraget ska ”anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall och får begränsas till att avse viss egendom eller

---

³⁶ NJA 1999 s. 691. Se även prop. 1987/88:124 om god man och förvaltare s. 131.

³⁷ 11 kap. 6 § FB. På samma sätt som en fullmäktig som går utanför sin behörighet blir skadeståndsskyldig enligt 25 § AvtL.

³⁸ Se Prop. 2008/09:200, s. 434, 473, 569 och 570 eller Försäkringskassans vägledning 2004:7 Version 9, s. 46-47.

³⁹ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 26. Regeln om skadeståndsansvar vid myndighetsutövning stadgas i 1 kap. 3 § SkL.

⁴⁰ SOU 2004:112 s. 250.

⁴¹ Detta framgår explicit av 11 kap. 7 § första stycket FB. Se även prop. 1987/88:124 s. 1.

angelägenhet eller egendom överstigande ett visst värde”⁴². Det är rätten som ska förordna en förvaltare i samband med att beslutet om att ett förvaltarskap är nödvändigt och den får överlåta åt överförmyndaren att närmare bestämma uppdragets utformning. En förvaltare kan dock få i uppdrag att företräda den enskilde i alla hans eller hennes ekonomiska angelägenheter.⁴³

Förvaltarförordnandet omfattar då både lös och fast egendom.⁴⁴

På samma sätt som vid godmansförordnandet är det således förvaltarförordnandet som sätter det yttre ramarna för varje enskilt förvaltarskap. Det finns dock vissa företeelser den enskilde trots förvaltarskapet har rätt att hantera, om inte rätten särskilt föreskrivit i förvaltarförordnandet att förvaltarskapet även ska omfatta dessa. Dessa är enligt 11 kap. 8 § FB att:

- 1) sluta avtal om tjänst eller annat arbete,
- 2) förfoga över vad han eller hon genom eget arbete har förvärvat efter det att förvaltare har förordnats, liksom avkastningen av sådan egendom eller vad som trätt i egendomens ställe samt,
- 3) förfoga över vad han eller hon efter det att förvaltare har förordnats får genom gåva, testamente eller förmånstagarförordnande vid försäkring eller pensionssparande enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande under villkor att egendomen inte ska omfattas av förvaltarens rådighet.

För att rätten ska förskriva att förvaltarskapet även ska omfatta uppräknade punkter måste särskilda skäl för det föreligga.⁴⁵ Sådana särskilda skäl är t.ex. då den enskilde skulle lida skada av att ha egen rådighet över uppräknade situationer. Som skada räknas dock inte överkonsumtion eller att arbetsinkomsten inte hanteras sparsamt.⁴⁶

---

⁴² 11 kap. 7 § andra stycket FB.

⁴³ 11 kap. 7 § fjärde stycket FB.

⁴⁴ Prop. 1987/88:124 s. 169.

⁴⁵ Det framgår av 11 kap. 8 § första stycket FB.

⁴⁶ Prop. 1987/88:124 s. 170-171.

Inom ramen för förvaltarförordnandet har förvaltaren ensam rådighet över den enskildes egendom och företräder denne i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget.⁴⁷ Om den enskilde utfärdat fullmakter innan förordnandet som faller inom det förlorar de sin verkan.⁴⁸ Den enskilde får, med förvaltarens *samtycke*, företa rättshandlingar inom området för förvaltaren uppdrag. Sker det utan förvaltarens samtycke gäller samma bestämmelser som då underårig ingått rättshandlingar utan sin förmyndares samtycke.⁴⁹ Den enskilde är inte bunden av rättshandlingar som förvaltaren företagit utanför förvaltarförordnandet och förvaltaren är i en sådan situation skyldig att ersätta skada som åsamkats godtroende tredje man.⁵⁰

11 kap. 12 § FB ställer krav på att en förvaltare som utses ska vara en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna. Beroende på uppdragets omfattning och art kan det ibland även vara befogat att förvaltaren besitter kunskaper om förmögenhetsförvaltning och ekonomiska spørsmål.⁵¹ Av förarbeten framgår att, om förvaltaren främst ska sörja för huvudmannens person, ”det ligger nära till hands att till uppdraget förordna en släkting till den hjälpbehövande eller en annan närstående person. Är det däremot fråga om mera krävande egendomsförvaltning eller bistånd i en rättslig angelägenhet av mera kvalificerat slag, kan uppdraget behöva anförtros en ekonomiskt eller juridiskt kunnig person.”⁵²

2.1.4 Närmare om god mans och förvaltares behörighet och befogenhet

Som beskrivs ovan är det godmanförordnandet och förvaltarförordnandet som sätter de yttre ramarna för uppdragets omfattning. Behörigheten är enkelt beskrivet ställföreträdarens rättigheter och skyldigheter att företa

---

⁴⁷ 11 kap. 9 § FB.

⁴⁸ 22 § AvtL, se SOU 2004:112 s. 365.

⁴⁹ Se 9 kap 6 och 7 §§ FB.

⁵⁰ 11 kap. 11 § FB.

⁵¹ Se t.ex. NJA 1991 s. 545.

⁵² Prop. 1987/88:124 s. 173.

rättshandlingar för huvudmannens räkning som är synliga för utomstående.⁵³ Omfattningen måste således alltid framgå utåt sett och ibland dessutom vara dokumenterad. Med befogenhet menas ställföreträdarens rätt att inom ramen för behörigheten rättshandla på huvudmannens vägnar i dennes intresse. Befogenheten är således inte nödvändigtvis synligt utåt sett och kan därför vara bindande för huvudmannen mot godtroende tredje man. Reglerna om behörighet och befogenhet kompletteras av regler om skadeståndsskyldighet för ställföreträdare som överskrider sin behörighet eller befogenhet.⁵⁴

2.2 Återbetalningsskyldighet

2.2.1 Allmänt om återbetalningsskyldighet av socialförsäkringsersättning

Regleringen kring socialförsäkring har genomgått en omstrukturering där ungefär 30 författningar ersatts av SFB, som trädde i kraft den 1 januari 2011.⁵⁵ Enligt 1 kap. 3 § SFBP ska de upphävda lagarna fortfarande tillämpas i fråga om ersättningar, andra förmåner och betalningsskyldighet för underhåll som avser tid före ikraftträdandet 2011. I händelse av att återbetalningsskyldigheten omfattar tid både före och efter ikraftträdandet 2011 ska både SFB och den tidigare bestämmelsen i AFL tillämpas.⁵⁶ Syftet med ändringen av bestämmelserna var inte att ändra rättsläget.⁵⁷ Äldre praxis och material är därför i de flesta fall fortfarande aktuellt för dagens rättsläge.

Den äldre bestämmelsen om återbetalningsskyldighet återfinns i 20 kap. 4 § AFL och första stycket lyder som följer.

---

⁵³ Regeln om behörighet vid fullmakt stadgas i 10 § första stycket AvtL.

⁵⁴ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 54.

⁵⁵ Däribland t.ex. AFL.

⁵⁶ Försäkringskassans vägledning 2005:3 version 7, s. 11.

⁵⁷ Framgår t.ex. av SOU 2005:114 s. 695.

Har någon genom oriktiga uppgifter eller genom underlåtenhet att fullgöra en uppgifts- eller anmälningsskyldighet eller på annat sätt förorsakat att ersättning utgått obehörigen eller med ett för högt belopp, eller har någon eljest obehörigen eller med ett för högt belopp uppburit ersättning och har han skäligen bort inse detta, skall återbetalning ske av vad som för mycket utbetalats.

I dag stadgas den allmänna bestämmelsen om återbetalningsskyldighet av socialförsäkringsersättning i 108 kap. 2 § SFB. Av första stycket framgår att Försäkringskassan eller Pensionsmyndigheten ska besluta om återbetalning av ersättning som den beslutat enligt SFB

om den försäkrade eller, i förkommande fall, den som annars har fått ersättningen har orsakat att denna har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp genom att

1. lämna oriktiga uppgifter, eller
2. underlåta att fullgöra en uppgifts- eller anmälningsskyldighet.

Enligt andra stycket gäller detsamma om ersättning, i annat fall än vad som anges i första stycket, har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp och den som fått ersättningen har *insett eller skäligen bort ha insett detta*. En försäkrad kan med andra ord under vissa förutsättningar bli återbetalningsskyldig trots att han eller hon inte har *orsakat* den felaktiga utbetalningen själv.⁵⁸ Bedömningen av om den försäkrade skäligen borde ha insett att utbetalningen varit felaktig är inte sällan komplicerad och kräver ofta omfattande utredningar och överväganden och det måste ske en bedömning i varje enskilt ärende. Såväl uppgifter som myndigheten lämnat till den försäkrade som den försäkrade lämnat till myndigheten kan läggas till grund för insiktsbedömningen. Som framgår av ordalydelsen i bestämmelsen är det insikten om själva felaktigheten som är avgörande. Att den försäkrade insett att förhållanden som ligger till grund för ersättningen ändrats, innebär inte att den försäkrade nödvändigtvis insett att det påverkat rätten till ersättning.⁵⁹ Bestämmelsen gör således inte skillnad på om insikten baseras på en oaktsamhet eller rent uppsåt att inte göra

---

⁵⁸ Författarens kursiveringar.

⁵⁹ Försäkringskassans vägledning 2005:3 version 7, s. 31-32.

något åt felaktigheten. Det kan därför i praktiken röra sig situationer som är av påtagligt olika natur på så vis att det kan vara fråga om allt från slarv till rent bedrägeri.

Såväl den äldre som den nya lydelsen reglerar således två olika situationer som är alternativa. I första stycket ligger fokus på det objektiva rekvisitet att den enskilde orsakat den felaktiga betalningen, medan det i andra stycket istället rör sig om ett subjektivt rekvisit om insikt om felaktigheten i utbetalningen. Den nya lydelsen skiljer sig från den gamla på så sätt att grunden för då någon ”på annat sätt har förorsakat att ersättning utgått obehörigen eller med för högt belopp” har tagits bort. Anledningen till att den inte tagits med är att de avsedda situationerna i praktiken angås kunna täckas av bestämmelsen i andra stycket.⁶⁰ Gemensamt för de båda är att det inte anges något subjekt för rättsföljden, dvs. själva återbetalningsskyldigheten.⁶¹

Preskriptionstiden för återkrav är tio år från att den felaktiga utbetalningen gjordes. För tid längre tillbaka än tio år kan återkrav således inte ställas.⁶²

Vad gäller bevisbörda är det försäkringsmyndigheten som har att visa att förutsättningarna för återbetalningsskyldighet är för handen.⁶³

Försäkringskassan skriver i sin vägledning från 2005 att insiktsbedömningen hos den försäkrade inte bör påverkas av sjukdom eller andra personliga problem men att omständigheter av den karaktären istället kan vägas in i bedömningen av eftergift.⁶⁴

Om det konstateras att en försäkrad är återbetalningsskyldig ska vederbörande myndighet alltid pröva om det finns skäl att bevilja eftergift. Regler härom stadgas i 108 kap. 11 § SFB och gäller för samtliga förmåner som omfattas av SFB. HFD har uttalat att faktorer som bör ligga till grund för bedömningen av eftergift är orsaken till den felaktiga utbetalningen, hur lång tid som gått sedan utbetalningen, beloppets storlek samt den återbetalningsskyldiges ekonomiska

---

⁶⁰ Prop. 2008/98:200 s. 545.

⁶¹ Lavin diskuterar den äldre lydelsen på s. 81-82 i Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*.

⁶² 2 § PL och prop. 1979/80:199 om preskriptionslag m.m. s. 89.

⁶³ Jfr bl.a. HFD 2011 ref. 81.

⁶⁴ Försäkringskassans vägledning 2005:3 version 7, s. 36.

förhållanden, hälsa och försörjningsmöjligheter.⁶⁵ Försäkringskassan uttalar även i sin vägledning från 2005 att, vid bedömningen av om en försäkrad ska beviljas eftergift, Försäkringskassan ska ta hänsyn endast till sådana omständigheter som är hänförliga till den försäkrade själv.⁶⁶ Vidare framhålls att varken lagtext eller förarbeten utesluter möjligheten att bevilja eftergift även om den försäkrade har betalningsförmåga. Skälen för eftergift måste dock i sådana fall vara mycket starka.⁶⁷

2.2.2 Närmare om rätt subjekt och ond tro

Något som visat sig skapa oklarheter kring bestämmelsen om återbetalningsskyldighet av socialförsäkringsersättning är vagheten i vilket subjekt regeln tar sikte på. Som visas ovan benämns subjektet i den äldre lydelsen enbart som ”någon”, både vad gäller förorsakandet av felaktigheten och det obehöriga uppbärandet samt insikten om det obehöriga uppbärandet. Som nämnts, finns det överhuvudtaget inget subjekt utsatt vad gäller rättsföljden. Lavin påpekar att den vanligaste formuleringen är att ”återbetalning skall ske av vad som för mycket utbetalats”, och att det inte framgår härur *vem* som är ersättningsskyldig.⁶⁸ Den huvudsakliga frågan är således vilket subjekt bestämmelsens rekvisit och rättsföljd är tänkt att ta sikte på. Det är under denna frågeställning som frågan om vems onda tro som kan uppfylla det subjektiva rekvisitet aktualiseras. Nedan diskuteras några likartade situationer där det uppstått oklarheter i vilket subjekt som insiktsbedömning kan göras mot vid frågan om återbetalningsskyldighet.

I fall där den ersättningsberättigade är omyndig blir inte sällan förmyndaren för den omyndige det subjekt som avses i återbetalningsregelns förutsättningar.⁶⁹ Bedömningen har motiverats av att det är förmyndaren som företräder den omyndige i ekonomiska angelägenheter och är den som har kontakt med

---

⁶⁵ Se t.ex. RÅ 2008 ref 2.

⁶⁶ Försäkringskassans vägledning 2005:3 version 7, s. 39.

⁶⁷ Försäkringskassans vägledning 2005:3 version 7, s. 51

⁶⁸ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 81.

⁶⁹ Det kan dock skilja sig åt beroende på vilken ersättningstyp det gäller.

myndigheter i den omyndiges ställe. På så sätt är det förmyndaren som har uppgifts- eller anmälningskyldighet och som i och med det kan komma att förorsaka den felaktiga utbetalningen. Vidare är det förmyndaren, som då är att anse som mottagare av ersättningen, som är den som kan bedöma huruvida för mycket ersättning utbetalats. I målet FD 1859/75 riktades ett återkrav mot ett omyndigt barn. Insiktsbedömningen gjordes mot *förmyndaren* och FD konstaterade att denne inte skäligen bort inse att utbetalningen var felaktig. Återbetalningsskyldighet kunde på grund av det inte åläggas *barnet*. Den omyndige betraktades således som subjektet vad gällde rättsföljden, medan förmyndaren betraktades som subjektet vad gällde det subjektiva rekvisitet. Lavin påpekar att en konsekvens av det anförda är, ”att en förmyndare genom sitt handlande eller sin passivitet kan ådra myndlingen en framtida skuld till det allmänna”⁷⁰.

En annan situation som skapar otydligheter kring subjektet är då det finns ombud som handlat i den försäkrades ställe. Lavin hävdar att eftersom det är uppdragsgivaren, det vill säga den försäkrade, som mottagit utbetalningen och att det således även är uppdragsgivaren som återkravet ska riktas mot, bör det därför också vara den försäkrade som ska ha förorsakat den felaktiga utbetalningen eller som skäligen bort inse, att utbetalningen utgått felaktigt.⁷¹

En viktig följdfråga vid bedömningen av rätt subjekt är alltså som nämnt vilket subjekt som blir föremål för bedömning vid frågan om den *onda tron*. Återbetalningsreglerna ger föga vägledning i detta avseende. Lavin skriver att en särskild föreskrift om vem återbetalningsskyldighet åvilar har antagligen ansetts vara överflödigt. Han menar vidare att lagstiftaren troligtvis influerats av de sedvanerättsliga reglerna om *condictio indebiti*⁷² när det kommer till reglerna om återbetalningsskyldighet i och med grundtanken om att en ”misstagsbetalning” ska gå åter.⁷³ Konstruktionen av *ond tro* och en

---

⁷⁰ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 85.

⁷¹ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 91. Lavin tar upp mål FD 1436/77 som exempel på då den försäkrade skäligen bort inse att den ersättning som ombudet lyft och senare redovisats hade utgått obehörigen.

⁷² Kortfattat innebär principen om *condictio indebiti* rätten att återkräva betalning, som erlagts felaktigt. För erkännande av principen inom svensk rätt se t.ex. NJA 1999 s. 575.

⁷³ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 120.

insiktsbedömning vid frågan om återbetalningsskyldighet kan sägas fylla funktionen av att fånga upp särskilda förhållanden i ett fall som vore obilliga att se förbi. I vissa situationer är det uppenbart att det aktuella subjektet insett felaktigheten.⁷⁴ Det blir omedelbart en svårare bedömning att göra då det handlar om att avgöra vad mottagaren *bort inse*. Lavin skriver:

Men om han skall uppfylla lagens krav på att han bort inse utbetalningens oriktighet måste han haft vissa kunskaper. Således måste han ha känt till alla relevanta omständigheter och insett dessas betydelse i sammanhanget samt också varit insatt i reglernas innebörd och rätta tillämpning. Det är ingen lätt uppgift för myndigheten att i efterhand försöka konstruera hur situationen bör ha tett sig för den enskilde.⁷⁵

Vidare menar Lavin att tillämpningen av rekvisitet *ond tro* innefattar en utvärdering av varje mottagares individuella förutsättningar att förstå regelsystemet.⁷⁶ Typiska exempel på då insikt får antas ha funnits har i praxis varit då beloppet som utgått varit mycket högt i förhållande till vad som egentligen borde ha utgått eller då dubbla ersättningar utgått för samma tidsperiod.⁷⁷

2.3 Relevanta rättsprinciper

I 1 kap 1 § tredje stycket RF stadgas att den offentliga makten utövas under lagarna. Bestämmelsen kan sägas utgöra det grundläggande stödet för legalitetsprincipen. I 1 kap 9 § RF preciseras kravet på normmässighet vid myndighetsutövning ytterligare och lägger grunden för objektivitetsprincipen. Omfattningen av legalitetsprincipen skiljer sig till viss del åt beroende på

---

⁷⁴ Ersättningsmottagaren kanske rent av erkänner.

⁷⁵ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 121.

⁷⁶ Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 123-124.

⁷⁷ Se t.ex. FÖD 470/79:2 (dubbla ersättningar) och FÖD 2060/84:11 och Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 136.

rättsområde. Inom straffrätten väger den tungt och den kommer till uttryck i 2 kap 10 § RF, i BrB och i Europarådets konvention den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.⁷⁸ *Nulla poene sine lege*, inget straff utan lag, betraktas som orubblig. Den offentlighetsprincipen är däremot inte lika definitiv. Det finns t.ex. inget lagstadgat analogi- eller retroaktivitetsförbud inom offentlighetsprincipen, vilket det däremot gör inom straffrätten.⁷⁹ Dock får legalitetsprincipen sägas väga tyngre även inom offentlighetsprincipen när det rör sig om en betungande åtgärd för en enskild. Av 8 kap. 3 § RF framgår att sådana betungande offentlighetsprinciper kräver lagstöd och att riksdagen därför inte får bemyndiga regeringen att meddela föreskrifter om det. Vad gäller vilka åtgärder som ska betraktas som betungande har HFD uttalat följande.

”Bestämmelserna i 8 kap. 3 § regeringsformen får inte heller tolkas så att den enskilde genom att frivilligt placera sig i en situation, som faller inom tillämpningsområdet för en reglering, som innefattar åligganden eller ingrepp, därmed också frivilligt underkastar sig där stadgade förpliktelser med följd att föreskrifterna förlorar sin karaktär av betungande. Allmänt kan sägas att förekomsten av offentlighetsprinciper för att garantera att förpliktelser uppfylls är en indikation på att fråga är om en sådan föreskrift som avses i 8 kap. 3 § regeringsformen.”⁸⁰

Med andra ord torde det innebära att det faktum att det ursprungligen rör sig om att den enskilde, eller en ställföreträdare för denne, självmant har ansökt om en förmån inte innebär att legalitetsprincipen inte ska gälla fullt ut vid fråga om återbetalningsskyldighet.

En annan grundläggande princip på det offentlighetsprincipens område är officialprincipen, dvs. att det åligger det allmänna att se till att ett ärende blir så

---

⁷⁸ Art. 7 mom. 1. Konventionen gäller som svensk lag enligt SFS (1994:1219).

⁷⁹ Att ett analogiförbud inte erkänns inom offentlighetsprincipen framgår av t.ex. RÅ 1996 ref. 11.

⁸⁰ RÅ 2002 ref. 8.

utrett som dess beskaffenhet kräver.⁸¹ På socialförsäkringsområdet stadgas principen numera explicit i 110 kap. 13 § SFB. Lavin uttalar att principen visserligen anses ha en viss inskränkt innebörd när det rör sig om mål där en enskild ansökt om en förmån, på så sätt att den enskilde själv ska styrka sitt anspråk. Däremot, hävdar Lavin, bör officialprincipen gälla oinskränkt i återbetalningsmålen eftersom det då är myndigheten som initierar omprövningen.⁸² I förevarande fall torde det innebära att myndigheten har en skyldighet att utreda vem det subjektiva rekvisitet om insikt kan ta sikte på, då det blir den avgörande frågan för beslutet. Av förarbeten framgår att det, när det gäller förvaltares ansvar, huvudmannen bör tillerkännas visst eget ansvar vid socialvårdslagstiftningsfrågor, eftersom det finns en liten risk för kolliderande rättshandlingar i och med officialprövningen.⁸³

2.4 Exempel på domstolsavgöranden i frågan

Den 20 februari 2014 meddelade Kammarrätten i Sundvall dom i mål nr 53-13 och mål nr 633-13. Det är två separata mål men de är så gott som identiska bortsett från att de rör två olika individer samt vissa datum. Eftersom det vid den aktuella tiden för målen var AFL som var tillämplig lag är det den äldre bestämmelsen som diskuteras. Regeln fick som nämnt en ny lydelse i samband med ikraftträdandet av SFB.

Båda målen gäller återkrav av handikappersättning där en förälder till den försäkrade varit god man. Försäkringskassan resonerar i grundbesluten till de båda fallen att det är den försäkrade själv som skäligen borde ha insett att utbetalningen var felaktig. Vidare konstateras att skäl att bevilja eftergift med hänsyn till handikappet inte är för handen då de haft goda män under de aktuella perioderna. Båda ärendena omprövades sedermera och båda beviljades eftergift med hälften av återkravet.

---

⁸¹ Det följer av t.ex. RÅ 1992 not. 234.

⁸² Lavin, Rune, *Återbetalning av social ersättning*, s. 58. Se även prop. 2008/09:200, s. 554–555.

⁸³ Prop. 1987/88:124 s. 172.

Ärendena överklagades i båda fallen av både de enskilda och de allmänna ombuden för socialförsäkringen och förvaltningsrätten biföll de enskildas överklaganden. Förvaltningsrätten resonerade att det var de försäkrade som uppburit handikappersättningen och inte någon annan och att återkravet var riktat mot enbart dessa individer. Den konstaterade vidare att det ansågs klarlagt att de enskilda inte själva *orsakat* den felaktiga betalningen som sådan.⁸⁴ Bestämmelsen medger då att återbetalningsskyldighet kan göras gällande endast om *någon* skäligen borde ha insett att utbetalningarna varit felaktiga. Förvaltningsrätten betonade det faktum att frågan huruvida goda mäns insikt kunde medföra återkrav inte uttryckligen reglerades i AFL. Det ansågs därför avgörande vem *någon* kunde utgöra. Det allmänna ombudet ansåg i målen att denna *någon* var de gode männen. Förvaltningsrätten framhöll att Lavin skriver att

”om ersättningsmottagaren skall bli återbetalningsskyldig, måste han själv uppfylla förutsättningarna för AFL 20:4. Skyldig blir han i så fall, om han skäligen bort inse, att han obehörigen eller med för högt belopp uppburit denna”.⁸⁵

Förvaltningsrätten konstaterade därför att *någon* i 20 kap. 4 § AFL i dessa fall måste anses vara de enskilda själva och inte deras gode män samt att det i de aktuella fallen var uppenbart att de enskilda inte skäligen bort inse att den utbetalade ersättningen skett felaktigt.

Domarna överklagades och Kamrarrätten i Sundsvall meddelade dom i båda målen den 20 februari 2014. Kamrarrätten framhöll att den instämde med förvaltningsrättens bedömning att de enskilda själva inte skäligen borde ha insett att de felaktigt erhöll ersättning. Vad gäller bedömningen av om en god mans insikt kan medföra återbetalningsskyldighet yttrade kammarrätten följande.

---

⁸⁴ Det var i dessa fall Försäkringskassan som orsakat de felaktiga utbetalningarna.

⁸⁵ I boken *Återbetalning av social ersättning* från 1986, s. 92.

Inledningsvis konstaterades att de enskilda i målen har en omfattande funktionsnedsättning och att de till följd av denna inte kan sörja för sin person eller bevaka sin rätt på egen hand. Kammarrätten ansåg därför att vad den gode mannen skäligen bort inse, under förevarande förhållanden, kunde utgöra grund för återkrav. Den konstaterade sedan att de gode männen skäligen bort inse att ersättningen utgått felaktigt och att det därmed finns skäl att återkräva ersättningen. Slutligen tog kammarrätten ställning till om det fanns skäl att bevilja eftergift och det ansågs finnas med hänsyn till de enskildas ekonomiska situation och Försäkringskassans passivitet i ärendena. Kammarrätten beslutade därför att Försäkringskassans omprövningsbeslut, där hälften av respektive återkrav eftergavs, skulle stå fast.

Inget av målen beviljades prövningstillstånd i HFD.

2.5 Möjliga analogier till insiktsbedömningen

2.5.1 Ställföreträdares insikt enligt avtalslagen

En rättslig situation som liknar den då det finns en god man eller förvaltare är då det finns en fullmäktig. Även här läggs någons rättshandlingsförmåga till viss del över på ett annat subjekt och frågor kring ställföreträdares behörighet och befogenhet får stor betydelse. Avtalslagen regler om fullmakt är en viktig utgångspunkt för rättsläget i allmänhet vad gäller ställföreträdares behörighet och befogenhet och fyller en funktion som *lex generalis*, då inget annat framkommer av *lex specialis*.^{86, 87} När det finns en god man eller förvaltare, är behörigheten närmast att uppfattas som förordnandet. Förordnandet sätter dock ramarna för vad den gode mannen eller förvaltaren får eller inte får göra. Det torde endast innebära att den gode mannen eller förvaltaren har behörighet att t.ex. ansöka om en förmån i sin huvudmans ställe, men däremot

---

⁸⁶ I förevarande fall utgör SFB och FB *lex specialis*.

⁸⁷ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 53.

inte - hur märkligt det än må framstå - att denne måste handla korrekt när den gör det. Det ligger således närmare att jämföra underlåtenheten att handla korrekt med ett befogenhetsöverskridande, eftersom det då kan antas att den gode mannen eller förvaltaren inte handlar i sin huvudmans intresse.

2 kap. avtalslagen reglerar situationer då det finns en fullmakt. 11 § första stycket lyder:

Har fullmäktigen vid företagande av rättshandling handlat i strid mot särskilda inskränkande föreskrifter av fullmaktsgivaren, *vare rättshandlingen ej gällande mot denne*, såframt tredje man insåg eller bort inse, att fullmäktigen sålunda överskred sin befogenhet.⁸⁸

Att huvudmannen inte är ansvarig för rättshandlingar fullmäktigen företar utanför sin behörighet är klart. Det är således även klart att huvudmannen tillräknas fullmäktigens insikt *inom* behörigheten. Det motiveras av att det rimligen bör vara huvudmannen själv som bär ansvaret för den person han utsett till fullmäktig har tillräcklig kompetens och vetskap om sina givna instruktioner.⁸⁹ Hur rättsläget ser ut vad gäller överföring av insikt mellan en fullmäktig och huvudman när det istället rör sig om en rättshandling som legat inom behörigheten men överskridit befogenheten, är det dessvärre inte mycket klarare än vad det är för uppsatsens frågeställning. Däremot har det diskuterats något mer samt givits viss vägledning från HD. Nedan beskrivs några avgöranden där ställföreträdarens insikt tillräknats huvudmannen.

I NJA 1986 s. 596, som rör tolkning av avtal, överfördes en försäljares onda tro till näringsidkaren, för vilken försäljaren var ställföreträdare. Försäljaren hade inte behörighet att sluta avtal med bindande verkan för näringsidkaren. Däremot mottog försäljaren ett av köparna lämnat anbud, med uppgift att vidarebefordra anbudet till näringsidkaren. Vad försäljaren insett eller bort inse om konsumentens uppfattning rörande avtalets innehåll, ansågs kunna överföras till näringsidkaren vid tolkning av avtalet mellan konsumenten och

---

⁸⁸ Författarens kursivering.

⁸⁹ Grönfors, Kurt & Dotevall, Rolf, Avtalslagen: en kommentar, s. 188 ff.

näringsidkaren. Adlercreutz och Gorton⁹⁰ uttalar, dock med försiktighet, att avgörandet bör kunna tala för att huvudmannen tillräknas vetskap hos en mellanman med uppdrag att förhandla. Herre hävder att ett starkt konsumentskydd gjort sig gällande i just det avgörandet och att det inte är säkert att det kan ge ledning för frågan om vad ska tillräknas en huvudman i andra fall.⁹¹

I NJA 1992 s 782 överfördes en försäkringsmäklares insikt till en försäkringstagare. Högsta domstolen uttalade:

Vid bedömningen härav har det stor betydelse att hotellbolagen (försäkringstagarna) företrädde i förhandlingarna med Brandkontoret (försäkringsbolaget) av ett särskilt sakkunnigt ombud, en försäkringsmäklare. I målet har företetts det exemplar av försäkringsvillkoren som mäklaren Stig S hade tillgång till under förhandlingarna med Brandkontoret. Därav framgår att Stig S gått igenom samtliga villkor och alltså även det omtvistade premievillkoret D.3.1. Det måste på grund härav antas att Stig S hade fullt klart för sig innebörden av det villkoret. Eftersom Stig S hade hotellbolagens uppdrag att företräda dem gentemot Brandkontoret såvitt gäller de aktuella försäkringarna, får Stig S:s vetskap tillräknas hotellbolagen beträffande dessas mellanhavanden med Brandkontoret. Att Brandkontorets information om villkoret synes ha varit bristfällig har alltså varit utan betydelse i just detta fall, eftersom hotellbolagens ombud likväl haft klart för sig vad villkoret innebär.

Försäkringstagarna såsom huvudmän övertog således sin ställföreträdares insikt.

2.5.2 Ställföreträdares insikt enligt föräldrabalkens

---

⁹⁰ Adlercreutz & Gorton, Avtalsrätt I, s. 269.

⁹¹ Johnny Herre SvJT 2005 s. 549, s. 570.

regler om förmyndare och omyndig

Reglerna om den rättsliga relationen mellan förmyndare och omyndiga har berörts kort ovan. Utgångspunkten är att det är en eller båda föräldrarna till ett barn som är barnets förmyndare så länge denne är omyndig.⁹² Att ansvaret för ett barns omvårdnad och ekonomiska förhållande åligger föräldrarna baseras på en *naturlig anknytning* mellan föräldrar och barn.⁹³ Denna naturliga anknytning saknas när en vuxen har en ställföreträdare och det får således anses välgrundat att reglerna kring omyndiga och myndiga delats upp i FB. Trots det är det relativt vanligt att föräldrar eller andra nära anhöriga träder in som ställföreträdare när det är behövt enligt 11 kap 4 § FB.⁹⁴ Vad som är av intresse för förevarande diskussion är om en insiktsbedömning kan överföras mellan omyndig och förvaltare samt om motiveringen till den bedömningen kan appliceras på situationen då det finns en god man eller förvaltare.

I NJA 1993 s 124 ansåg HD att den onda tron kunde överföras mellan *förmyndare* och *omyndiga*. I målet hade en man genom gåva överlåtit fastighetsandelar till sina barn trots att han vid gåvotillfället varit medveten om omständigheter som föranledde att hans egna förvärv av fastighetsandelarna ogiltigförklarades. Mannens barn var vid gåvotillfället omyndiga och saknade således rättshandlingsförmåga. En god man förordnades åt de omyndiga. Frågan huruvida godtrosvärv av fast egendom enligt 18 kap 1 § JB var för handen uppstod.

HD anförde inledningsvis i sina skäl att det varit den gode mannens uppgift att tillvarata de omyndigas intressen vid genomförandet av rättshandlingen med deras förmyndare. Trots det, fortsatte HD, måste det med hänsyn till det direkta intresse för tredje man i en situation som den förevarande, beaktas att

---

⁹² Så kallad legal förmyndare, se 10 kap 2 § FB.

⁹³ Westman, Per, *Förmyndarskap*, s. 34.

⁹⁴ Det framgår inte minst av hur frågan diskuteras i myndighetsvägledning och förarbeten. Se t.ex. Försäkringskassans vägledning 2004:7 Version 9, s. 48, där det rekommenderas att en make eller annan anhörig ansöker om godman- eller förvaltarskap om den anhörige inte kan antas bli bättre på sikt. Så är även fallet i de redovisade målen under avsnitt 2.3.

det är fråga om en rättshandling där en far överlät egendom till barn som står under hans förmyndarskap. Att den gode mannen varit i god tro angående de omständigheter som sedan föranledde att mannens förvärv av fastighetsandelarna ogiltigförklarades ansågs således inte kunna tillmätas betydelse.

I tillägg kan nämnas, att HovR:n framhöll i sina domskäl, som HD sedermera fastslog, att de omyndigas uppfattning, på grund av att de saknade rättshandlingsförmåga, inte kunde tillmätas någon betydelse vid bedömningen av om förvärvet skett i god tro. Vidare är en intressant parantes att TR:n i sina domskäl framhöll att det skulle ha stridit mot en allmän rättskänsla om förmyndarens (faderns) onda tro inte skulle överförts till de omyndiga (hans barn). Kan samma resonemang föras vad gäller överföring av god mans eller förvaltares insikt till sin huvudman?

3 Analys och slutsats

3.1 Analys

3.1.1 Analogiernas lämplighet

Som visats finns det avgöranden där frågan om en överföring, även kallat tillräknande, av andra ställföreträdarens insikt om olika förhållanden till sin huvudman prövats. I exemplen ovan anser HD att en sådan överföring är möjlig vad gäller såväl fullmaktsreglerna i avtalslagen som reglerna om föräldrars förmyndarskap gentemot sina barn i FB. I det närmaste följer en diskussion kring huruvida anförda resonemang rörande insiktsrekvisitet bör kunna tillämpas även vid återbetalningsskyldighet då det funnits en god man eller förvaltare.

Inledningsvis bör påpekas att det naturligtvis kan vara så att den gode mannen eller förvaltaren av *oaktsambet* inte insett felaktigheten, och att ansvaret blir aktuellt på grund av att denne *skäligen borde* ha insett felaktigheten. Det är i realiteten därför inte helt svart eller vitt i förhållande till den onda eller goda tron som diskussionen bjuder in till. Dock är det *de facto* så att *ha bort insett* eller att *faktiskt ha insett*, betraktas som likvärdigt rent rättsligt. Det borde av den anledningen därför kunna diskuteras som samma sak även i förevarande sammanhang.

Herre är som nämnt av uppfattningen att det inte bör dras för höga växlar på NJA 1986 s. 596, eftersom konsumentskyddsaspekten varit av stor betydelse vid avgörandet. Grundtanken med ett konsumentskydd är att det antas finnas en maktdiskrepans mellan avtalsparterna och att den svagare parten således

behöver ett lagstadgat skydd. Ställföreträdarens insikt tillräknades huvudmannen, eftersom huvudmannen ansågs utgöra den starkare parten. Det får anses som vedertaget inom offentlighetsrätten att en enskild individ *de facto* är svagare än det allmänna. Det innebär att det blir en motsatt situation i det att huvudmannen är den svagare parten. Om ställföreträdarens insikt ska medföra ansvar för huvudmannen om motparten är *svagare*, borde det motsatsvis innebära att insikten inte ska medföra ansvar för huvudmannen om motparten är *starkare*?

I en konsumentssituation, eller avtalssituation överlag, har ställföreträdaren med största sannolikhet utsetts av affärsmässiga motiv, till exempel för att kunna ingå fler avtal eller för på något sätt tillföra kompetens. När en ställföreträdare i form av en god man eller förvaltare förordnas görs det istället av uppenbara skyddsskäl, då någon ”behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person”⁹⁵. Att den enskildes ansvarsområde kan utökas till ytterligare fler personer än sig själv framstår därför som nästintill motsägelsefullt i förhållande till skyddsskälet. Om det underliggande skyddsskälet ska vara avgörande, ligger det närmare att en god mans eller förvaltares onda tro *inte* ska kunna överföras till huvudmannen. Dock möts tolkningen av ett hinder. När en enskild ansöker om en förmån och på så sätt själv initierar ett ärende, medför det skyldigheter att uppfylla de förpliktelser som följer därav. En sådan ansökan upprättas som regel av den gode mannen eller förvaltaren. Om enbart den försäkrades, det vill säga den återbetalningsskyldiges insikt ska kunna medföra återbetalningsskyldighet, innebär det att alla de individer som inte rimligen kan ha insikt om en sådan sak, aldrig kan bli återbetalningsskyldiga för en felaktigt utbetalad ersättning.

För att besvara frågan om bedömningen att en förmyndares onda tro kan överföras till dennes omyndiga barn borde kunna tillämpas analogt när det gäller god man eller förvaltare är det, precis som vid den tidigare analogin, lämpligt att gå tillbaka till de grundläggande skillnaderna mellan de två rättsområdena. Som nämnts ovan, finns en väsentlig skillnad i den

---

⁹⁵ 11 kap. 4 § FB.

intressegemenskap som antas finnas mellan föräldrar och barn men inte mellan god man eller förvaltare och huvudman. Det är bland annat därför en förälder (som är vårdnadshavare) är den enda ställföreträdaren som genom lag automatiskt förordnas den rollen. Den presumerade frånvaron av en intressegemenskap eller en naturlig koppling mellan en god man eller förvaltare och huvudmannen borde av den anledningen möjligtvis försvåra en överföring av ond tro dem emellan. Hur påverkar det i sådana fall det faktum att framför allt gode män, men även förvaltare, ofta är en förälder?

Inledningsvis bör det återigen påminnas om att en person över arton år aldrig kan vara omyndig. Det är på inget vis ett behov av en ändring av detta rättsläge som försöks påvisas. Det är istället fråga om när en person, som är nödgad hjälp av en god man eller förvaltare, kan anses ha en sådan relation till denne ställföreträdare, att det i mångt och mycket i praktiken är som ett förmyndarskap som fortsatt även efter denne blivit myndig.⁹⁶ Märk väl, att det rent formellt inte längre rör sig om ett förmyndarskap. Däremot kan det i praktiken se väldigt likt ut. I de fall där en förälder förordnas som god man eller förvaltare till sitt myndiga barn, kvarstår den intressegemenskap som presumeras finnas när barnet är under arton år. Vad kan då detta innebära vid en analog tillämpning?

En särskild bedömning ska göras i varje enskilt fall. Om den gode mannen eller förvaltaren är förälder till huvudmannen, skulle bedömningen av insikten kunna ske i ljuset av bestämmelserna om föräldrar och barn, det vill säga förmyndare och omyndiga. Som visas ovan, innebär det att det finns en möjlighet att ond tro kan överföras mellan förälder och barn, mellan god man eller förvaltare och huvudman på grund av den *naturliga anknytning* som finns mellan dem.

En nackdel med att tillåta att insikt hos förmyndaren kan medföra återbetalningsskyldighet för en omyndig, som påpekas av Lavin, är att förmyndaren kan ådra den omyndige en framtida skuld till det allmänna. På

---

⁹⁶ Det torde bli aktuellt framför allt då det rör sig om grava skador eller utvecklingsstörningar.

samma sätt kan den gode mannen eller förvaltaren med intressegemenskap ådra huvudmannen en skuld till det allmänna. Alternativet är dock att den gode mannen eller förvaltaren kan göra detsamma, intressegemenskap eller ej.

Frågan diskuteras i utredningen från 2004. Här påtalas de risker som finns med att ett barn aldrig får chansen att frigöra sig från sina föräldrar i samband med att det når myndighetsålder och att det därför kan motivera särregler på det socialrättsliga området.⁹⁷

3.1.2 Relevansen av möjligheten till skadestånd från ställföreträdaren enligt föräldrabalken

Eftersom reglerna om själva återbetalningsskyldigheten och skadeståndsansvaret är delar av samma regelverk och på så sätt kompletterar varandra, finns det anledning att även beakta möjligheten till skadestånd som finns för huvudmannen när frågan egentligen rör återbetalningsskyldighet. Detta, åtminstone när det ur ett rättspolitiskt perspektiv diskuteras huruvida ansvaret som följer av att en individ beviljas en förmån ska kunna överföras från individen själv till god man eller förvaltare.

Som nämns ovan stadgas ett särskilt skadeståndsansvar för god man och förvaltare som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsamkar sin huvudman skada. För den förevarande frågeställningen finns anledning att ifrågasätta *varför* den försäkrade ska kunna bli återbetalningsskyldig trots att denne själv inte insett felaktigheten. Å ena sidan, borde det faktum att skadeståndsanspråk i en sådan situation kan göras gällande i efterhand tala för att ett återbetalningskrav istället borde riktas direkt mot den ondetroende gode mannen eller förvaltaren från första början. Ansvar anses ligga hos denne, i och med möjligheten till skadestånd. Å andra sidan kan det tala för att återbetalningsskyldighet ska kunna riktas mot den försäkrade, eftersom möjligheten till skadestånd från den gode mannen eller förvaltaren ger ett tillräckligt skydd.

---

⁹⁷ SOU 2004:112, s. 535.

Bara för att det finns en skadeståndsmöjlighet rättfärdigar det inte att göra en märklig överföring av ansvar. Faktum är att det är betungande för den som tvingas bära ansvaret för att ”rätta till” balansen mellan huvudmannen och den gode mannen eller förvaltaren. När en god man eller förvaltare förordnas baseras det på en tanke om att skydda huvudmannen. Det finns på grund av det anledning att rikta kritik mot utformningen av återbetalningsreglerna i det avseendet.

3.1.3 Förenlighet med rättsgrundsatser

Vid läsning av förarbeten, vägledningar och kammarrättens resonemang verkar det finnas en nästan självklar uppfattning om att det är den försäkrade som alltid är återbetalningsskyldig. Samtidigt är det i många fall orimligt att kräva insikt om felaktigheten från den försäkrade själv när det ansetts finnas ett behov av en god man eller förvaltare för samma individ. Men vad grundas dessa ställningstaganden på rent rättsligt? Medför förskjutningen inte en alltför ingripande åtgärd för den enskilde för att kunna genomföras utan en gedigen motivering till hur detta kan försvaras på rättsliga grunder?

Diskussionen väcker ett flertal frågor på en grundläggande rättspolitisk nivå. Oavsett vad analogier och tolkningar ger för resultat, kvarstår frågan om det överhuvudtaget är rimligt ur en rättssäkerhetsaspekt att överföra ett ansvar, som enligt en ordagrann tolkning av lagtexten åligger förmånstagaren, på en ställföreträdare för denne. Återbetalningskrav är *de facto* en sanktion, som dessutom inte sällan är tämligen kännbar för individen. Att utan explicit lagstöd överföra ett ansvar om insikt till ett annat subjekt än det som blir återbetalningsskyldigt väcker betänkligheter. Även om det inte rör sig om ett straff, bör det påminnas om en av straffrättens mest fundamentala rättsgrundsatser, nämligen legalitetsprincipen, ”inget straff utan lag”. Trots att legalitetsprincipen inte i alla avseenden har en lika långtgående innebörd inom offentligrätten som inom straffrätten, visar grundtanken bakom rättsprincipen

ändå på en viktig poäng, nämligen tanken om förutsebarhet.⁹⁸ Förutsebarheten spelar en oundgänglig roll i hela det rättsliga maskineriets trovärdighet och utan förutsebarhet faller rättssystemet platt. Att inte kunna förutse vilket eller vilka subjekt rekvisiten är ämnade för, medför just en sådan oförutsebarhet. Att det i förevarande fall rör sig om en sanktion, talar för att det inte är orimligt att låta den straffrättsliga innebörden av legalitetsprincipen få inflytande på bedömningen. RR:n fastslog i RÅ 2004 ref 54 att allmän försäkringskassa inte hade rätt att utan uttryckligt författningsstöd ta ut ränta på en fordran som avsåg ett återkrav av felaktigt utbetald socialförsäkring. RR:n anförde bland annat följande i sina domskäl:

Syftet med förordningen torde främst vara att förmå myndigheterna att hävda och bevaka sina fordringar. Förordningen reglerar däremot inte myndigheters rätt att ålägga enskilda subjekt pålagor eller att föreskriva skyldigheter.

Att RR:n ansett att den offentlighetsrättsliga legalitetsprincipen inte gav utrymme för att ålägga en individ ränta utan explicit lagstöd, ger skäl att ifrågasätta om samma princip ger utrymme att byta subjekt vid insiktsbedömningen som avgör huruvida en individ över huvud taget kan bedömas vara återbetalningsskyldig.

Det handlar ju faktiskt om ett *subjektivt* rekvisit. Vems subjektiva uppfattning av en situation som blir aktuell påverkar naturligtvis utfallet. Enligt FB bör en god man eller förvaltare för att vara lämpade för uppdraget besitta de kunskaper som uppdraget kräver. Görs den subjektiva bedömningen om insikt mot någon som antagligen ofta anses ha en större möjlighet än gemene man att inse en sådan felaktighet på grund av sina särskilda kunskaper, finns en risk att en försäkrad med god man eller förvaltare blir återbetalningsskyldiga i större utsträckning än de som inte har det.

3.1.4 De lege ferenda

Det är inte ovanligt att familjemedlemmar eller andra närstående till den försäkrade utses till gode män när en sådan behövs. Som nämns ovan påbjuds det av lagstiftaren som ett alternativ som bör ha uttömts innan någon annan lämplig person utses. Däremot är det inte på något vis så att alla godman- och förvaltare som ser ut på det viset. Det kan lika väl grundas sig på en renodlad uppdragsgivar- och uppdragstagsituation där parterna inte har någon koppling till varandra på ett privat plan.

Analogin till FB:s regler om förmyndare och omyndiga visar på att den intressegemenskap som finns mellan föräldrar och barn är så påtaglig att en överföring av insikt dem emellan bör vara möjlig. Vidare är det på grund av den intressegemenskap reglerna ser annorlunda ut i FB vad gäller förmyndarskapet hos föräldrar för sina barn jämfört med reglerna om huvudman och god man eller förvaltare. Jag vill hävda att NJA 1993 s. 124 är ett exempel på när en intressegemenskap blivit *avgörande*. I målet ansåg HD att det till och med var oväsentligt huruvida den gode mannen varit i god tro eller inte eftersom intressegemenskapen mellan föräldern och barnen var uppenbar. Vad skulle det kunna innebära för insiktsbedömningen vid återbetalningsskyldighet då det finns en god man eller förvaltare?

När huvudmannen och den gode mannen eller förvaltaren är familj eller släkt skulle det kunna antas att samma intressegemenskap är för handen. I sådana fall skulle en *presumption om intressegemenskap* kunna avgöra vilket svängrum insiktsbedömningen kan få mellan den gode mannen eller förvaltaren och huvudmannen. Nedan presenteras ett förslag till hur insiktsbedömningen skulle kunna utformas.

Ponera att en felaktig utbetalning är för handen men den har inte orsakats av vare sig gode mannen/förvaltaren eller huvudmannen utan av till exempel Försäkringskassan. Insikt om felaktigheten är således avgörande. En initial fråga som kan ställas är då:

- Kan en intressegemenskap presumeras?
  - 1) Ja. Huvudman och gode man/förvaltare är släkt eller till och med familj. Det är sannolikt att de har en intressegemenskap.
    - Insiktsbedömningen bör kunna ske i förhållande till god man/förvaltare på grund av intressegemenskapen.
  - 2) Nej. Huvudman och gode man/förvaltare framstår ha ett strikt uppdragstagar-/uppdragsgivarförhållande och det är inte sannolikt att det finns en intressegemenskap dem emellan.
    - Insiktsbedömningen bör endast kunna göras i förhållande till huvudmannen på grund av att det inte verkar finnas någon intressegemenskap.

Det blir således intressegemenskapen som avgör *konsekvensen* av den onda tron. Intressegemenskapen skulle förslagsvis kunna framgå av förordnandet.

Det finns en risk att resonemanget kan glida in för mycket mot en presumption om bedrägeri enbart på den grund att de är familj. Dock kan det motiveras av att det i de situationer då någon som egentligen är familjemedlem och på den grunden är god man eller förvaltare, behövs andra påtryckningar för att saker verkligen ska *skötas*. Det finns annars en risk att det missköts och fuskas p.g.a. av att det inte kan få några konsekvenser. När den gode mannen eller förvaltaren intar en mer renodlad uppdragstagarroll gentemot huvudmannen kan denne antas utföra uppdraget i sin yrkesutövning. Det torde således finnas ett tydligare incitament för att sköta god man- eller förvaltarskapet korrekt, då det annars kan få konsekvenser för dennes karriär.

3.2 Slutsats

För att kunna formulera en konkret slutsats är det lämpligt att återknyta till uppsatsens frågeställningar. Den första frågan är om insiktsbedömningen *kan* göras mot en god man eller förvaltare istället för den enskilde. Den andra frågan är om insiktsbedömningen *bör* kunna göras mot en god man eller förvaltare istället för den enskilde. Slutligen är en tredje fråga om svaren på fråga ett och två framstår som rimliga. Slutsatsen är att de anförda analogierna talar för att den gode mannen eller förvaltarens insikt ska kunna medföra återbetalningsskyldighet för den försäkrade, medan det baserat på rättsgrundsatsen talar emot att det ska kunna gå. Med andra ord borde det innebära att det utifrån en rättsdogmatisk metod talar för att insiktsbedömningen *kan* göras mot en god man eller förvaltare istället för den enskilde, men att den däremot kanske inte *bör* göras mot god man eller förvaltare eftersom det kan kritiseras utifrån fundamentala rättsgrundsatsen. Till sist kvarstår frågan huruvida resultaten är rimliga.

I slutändan handlar det om att tvingas välja mellan två obilliga resultat. Om den enskilde kan bli återbetalningsskyldig på grund av en god mans eller förvaltarens insikt innebär det en avvikelse från grundtanken om att skydda den enskilde. Den enskilde hamnar i den svåra situation som återbetalningskravet ofta innebär på grund av ett fel som går att härleda till det allmänna eftersom det förordnat ställföreträdaren. Men även om grundläggande rättsprinciper talar för att en god mans eller förvaltarens insikt inte bör kunna medföra återbetalningsskyldighet för den enskilde medför det ett annat problem. Det hade nämligen inneburit att en förmånstagare med en god man eller förvaltare, som inte själv har möjligheten att inse ens uppenbara felaktigheter med en utbetalning, *aldrig* skulle kunna bli återbetalningsskyldig. Resultatet är naturligtvis inte rimligt och det skulle ta bort ett viktigt incitament för gode män och förvaltare att faktiskt sköta uppdraget med aktsamhet.

Sammanfattningsvis är svaret på den övergripande frågan att insiktsbedömningen vid fråga om återbetalningsskyldighet av socialförsäkringsersättning kan och bör kunna göras mot en förordnad god man eller förvaltare, trots att det är den enskilde som är återbetalningsskyldig.

Käll- och litteraturförteckning

Författningar

Föräldrabalken

Socialförsäkringsbalken

SFBP

AFL

JB

SFS (1994:1219)

Europarådets konvention den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Förarbeten

Proposition 1987/88:124 om god man och förvaltare

Proposition 2008/09:200 Socialförsäkringsbalk

SOU 2004:112 Frågor om Förmyndare och ställföreträdare för vuxna

Myndighetsvägledning

Försäkringskassans vägledning (2005:3) Version 7 om återkrav

Försäkringskassans vägledning (2004:7) Version 9 om Försäkringskassan och förvaltningslagen

Doktrin

Lavin, Rune, Återbetalning av social ersättning, Lund, 1986

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Westman, Per, Förmynderskap, 2., uppdaterade uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2011

Grönfors, Kurt & Dotevall, Rolf, Avtalslagen: en kommentar, 4., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2010

Adlercreutz, Axel., Avtalsrätt 2 / Axel Adlercreutz, Lars Gorton., TPB, Johanneshov, 2010

Johnny Herre, SvJT 2005 s. 549

Rättsfallsförteckning

RÅ 2004 ref 54

RÅ 1996 ref. 11

RÅ 2008 ref 2

Mål nr 53-13

Mål nr 633-13

NJA 186 s. 124

NJA 1993 s. 124

NJA 1992 s. 782

NJA 1999 s. 575

FD 1859/75

FD 1436/77